

Kristian Lindberg
Oslo 10. januar 2010

Det orkestrale klaveret

Orkesteret som klangideal i tidligromantisk klavermusikk

Søknad til stipendprogram for kunstnerisk utviklingsarbeid fra og med høsten 2010 til og med våren 2013 ved Norges musikkhøgskole

Innledning

I dette prosjektet vil jeg utforske klaverets klanglige muligheter ved å utvikle større forståelse for hvordan tidligromantiske komponister tenkte orkestralt i sine klaverkomposisjoner. Repertoaret jeg vil jobbe med er skrevet mellom 1818 og 1838 og kan deles i to grupper:

- Verk som originalt er skrevet for klaver, som så har blitt arrangert for orkester: soloklaververk av Ludvig van Beethoven (1770-1827), Franz Schubert (1797-1828) og Robert Schumann (1810-1856).
- Verk som originalt er skrevet for orkester, som så har blitt arrangert for klaver: Franz Liszts (1811-1886) transkripsjoner av Beethovens symfonier.

I begge tilfellene skal studiet av orkesterversjonene resultere i en orkestral interpretasjon av klaverversjonene. Dette arbeidet kan kategoriseres i følgende hovedkategorier:

- Arbeid ved klaveret; hvordan etterliknes andre instrumenter med klaveret.
- Teoretisk arbeid; lese relevant litteratur, lage en skriftlig presentasjon av resultatene i form av en praktisk lærebok.
- Veiledning fra, og samarbeid med, andre pianister, orkesterinstrumentalister og dirigenter.
- Samarbeid med komponister og representanter for instrumenteringsfaget.

I tillegg til hovedmålet om en orkestral klaverklang, har prosjektet også to delmål:

- Utkrystallisering av kunnskap som er verdifull for klavermiljøet, både for profesjonelt utøvende musikere og ved utdanningsinstitusjonene.
- Større samarbeid på tvers av fagdisiplinene orkester, direksjon, instrumentering og komposisjon.

Prosjektet vil ha en naturlig tilknytning til innsatsområde A: Den medskapende musiker – kjerneprosjekt 1: ”Interpretative valg i tidligromantisk musikk” ved Norges musikkhøgskole. Dette innsatsområdet fokuserer på framføring og studier av ulike musikalske praksiser relatert til den tidligromantiske musikken, med hovedvekt på Beethoven.

Bakgrunn for prosjektet

Tiden fra 1800-1850 forteller om klaverets erobring av europeisk musikkliv. I det foregående århundret hadde Voltaire uttrykt sin avsky for det nye *fortepianoet* ved å sammenligne det med en jernhandlers verktøy (Rowland, 1993), men i løpet av 1830-tallet var det blitt det mest populære instrumentet i Europa og hadde mer eller mindre utviklet seg til det instrumentet vi er så fortrolige med i dag. Borgerskapet omfavnet klaveret som brakte musikk til stadig nye lag av befolkningen. Så fort en komponist skrev en symfoni eller et kammermusikkverk, ble det umiddelbart gjort tilgjengelig i transkripsjon for klaver slik at det stadig voksende publikummet kunne spille det hjemme i stuene. Musikken spredde seg på denne måten og både profesjonelle og amatører kunne gjøre seg kjent med ny og gammel musikk. Slik sett fylte klaveret den rollen innspillinger og opptak spiller i dag (Schonberg, 1963).

Denne utviklingen hadde stor innflytelse på klavermusikken. Ved begynnelsen av det 19. århundret var det to distinkte skoler for klaverspill. En, representert av Wolfgang Amadeus Mozarts elev Johann Nepomuk Hummel (1778- 1837), la stor vekt på klarhet og teknisk flyt. Den andre, som Beethoven utvilsomt tilhørte, vektla tonens fullhet, dynamiske spenn og orkestrale effekter. Beethoven var en av de viktigste pådriverne for en revolusjon innen klaverbygging. Klaversonatene hans følger klaverens utvikling som hånd i hanske, og han var kontinuerlig oppdatert på de nye modellene. Han så det orkestrale potensialet i klaveret og anbefalte sine klaverstudenter å lytte til og lære av gode strykere og blåsere. Slik sett var Beethoven den første romantiske komponisten og den første som tenkte orkestralt ved klaveret. Hans like ble ikke sett før Liszt erobret sitt publikum mot slutten av 1830-tallet med sine klavertranskripsjoner av Beethovens symfonier (Grout/Palisca, 1996).

I løpet av noen tiår oppdaget vesten klaveret, og det som ble åpenbart var at en soloartist kunne gjøre akkurat hva han ville; han kunne være en strykekvartett, klarinettosolist, dirigent, eller et helt orkester i seg selv, uten å måtte ta hensyn til andre. Det fantes ikke en melodi, et instrument, eller noen lyd som ikke kunne skapes av klaveret. Klaverets egenart ble på denne måten definert i kraft av å være av en høyere abstraksjonsgrad enn alle andre instrumenter. Thomas Mann beskriver dette poenget godt i Kretzschmars tredje forelesning i romanen *Doktor Faustus* fra 1947: ”Det er klaveret – et instrument som absolutt ikke er noe instrument i samme forstand som de andre, fordi det mangler ethvert preg av spesialisering”.

Sammenlignet med andre instrumenter som er mer spesifikke både emosjonelt og uttrykksmessig, som en trompet, en obo eller en cello, har altså klaveret en abstrakt, cerebral kvalitet. Den kanadiske pianisten Glenn Gould likte best ”anti-klavermusikk”, altså den musikk som søker ut over klaveret (Payzant, 1992). Artur Schnabel kaller klaveret et ”nøytralt” instrument, noe som gjør det i stand til å spille alt som er kjent under navnet musikk, fra en gjeters fløytespill til det mest storslåtte symfoniske verk. Klaveret, eller pianisten, blir en slags skuespiller, noe som treffer i hjertet av det romantiske temperamentet. Eller som Liszt selv formulerte det: “With the immense development of its harmonic powers the piano seeks to appropriate more and more all orchestral compositions. In the compass of its seven octaves it can, with few exceptions, reproduce all features, all combinations, all figurations of the most learned and deepest creations in sound” (Walker, 1976).

Verkpresentasjon

Jeg vil konsentrere meg om Liszts transkripsjoner av Beethovens femte, sjette og syvende symfoni, samt klaververker av Beethoven, Schubert og Schumann. Disse verkene er helt sentrale i utviklingen av den orkestrale klaverklangen, som når sitt høydepunkt med Liszts orkestertranskripsjoner. Alle disse komponistene har sin unike måte å bruke klaveret orkestralt på. Komposisjonene til Beethoven, Schubert og Schumann er også valgt med tanke på at de har blitt orkestrert av andre, senere komponister. Her er en kort presentasjon av hvert av verkene:

Beethoven: Hammerklavier-sonate, opus 106

Sonaten ble fullført i 1818 og markerer starten på en utvikling av en mer orkestral bruk av klaveret. Vi har å gjøre med en symfoni for klaver (Herrestahl, 2007). Beethoven sprenge alle datidens rammer for hva som er mulig å gjøre med klaveret. ”Her er et verk som vil gi pianistene nok å arbeide med når de spiller den om 50 år”, sa han selv om sonaten. Dirigenten Felix Weingartner transkriberte denne sonaten for orkester i 1931.

Schubert: Wanderer-fantasi, D 760

I Schuberts klaverstil er det orkestrale enda tydeligere enn hos den tidligere Beethoven. *Wanderer-fantasi*, som ble ferdigstilt i 1825, representerte noe helt nytt i klavermusikken ved den karakteristiske bruken av tremolo, brutte oktaver og store akkorder (Kirby, 1966). Klaverteknikk var verket så vanskelig at Schubert etter en mislykket fremføring ropte: ”Måtte djevelen selv spille det!” Liszt transkriberte verket til en konsert for klaver og orkester i 1851.

Schumann: Carnaval, opus 9

Fullført i 1836. Bestående av 20 miniatyr-klaverstykker hvor ett er en etterligning av Nicolo Paganinis virtuose fiolinspill. I dette tilfellet finnes det flere versjoner for orkester. Maurice Ravel orkestrerte verket på bestilling fra Sergei Diaghilev til Vaslav Nijinskys balletkompani i 1914. Alexander Glazunov, Nikolai Rimsky-Korsakov, Anatoly Lyadov og Alexander Tcherepnin samarbeidet om en versjon i 1910, også til Diaghilev.

Liszt: Symphonies de Beethoven 5, 6 og 7

Liszt transkriberte disse tre Beethoven-symfoniene i 1838. Han hadde til hensikt å transkribere Beethovens samtlige ni symfonier til klaver, men de resterende seks ble ikke fullført før i 1863-64. Liszt blir regnet som den største klavervirtuosen gjennom tidene (Schonberg, 1963). Hans klaverkunst besto fremfor alt av måten han fikk klaveret til å klinge som alle andre tenkelige instrumenter. Seg selv lik, etter å ha hørt Hector Berlioz dirigere sin *Symphonie Fantastique*, gikk han på scenen og fremførte en sats fra samme symfoni på klaveret på en måte som fullstendig overgikk fremførelsen orkesteret nettopp hadde levert (Sumner, 1971). Når han skriver for orkester er det som å høre improvisasjoner ved klaveret transkribert for orkester. På denne måten smelter klaverets og orkesterets roller sammen. Ingen av hans verk viser dette tydeligere enn hans transkripsjoner av egne og andre komponisters orkesterverker, og i særdeleshet hans transkripsjoner av Beethovens symfonier. Liszt noterte inn i klaverpartituret hvilke instrumenter som spiller hvilke stemmer. Disse transkripsjonene er lite spilt, mye grunnet den klavertekniske vanskelighetsgraden. De utgjør en unik øvelse i orkestralt klaverspill for den moderne pianist.

Hvorfor spille Liszts *Symphonies de Beethoven* i dag?

Beethovens symfonier hører med blant de aller mest spilte verkene på konsertscenen i dag, mens Liszts transkripsjoner knapt blir spilt. Dette til tross for at de representerer det ypperste av hans klaverkunst (Dale, 1972). Den tekniske vanskelighetsgraden kan være mye av grunnen til at så få pianister gir seg i kast med dem. Under innstudering av disse verkene vil man uunngåelig støte på en del viktige spørsmål:

Hva kan de fortelle oss om hvordan Beethovens symfonier ble forstått noen tiår etter at de ble publisert?

Hva slags rolle har denne formen for klaververk spilt i utviklingen av klaveret og klavermusikken?

Hva forteller Liszts arrangementer oss om hvordan man faktisk skaper en orkestral klaverklang?

Dokumentasjon og realisering av prosjektet

Dokumentasjonen av prosjektet vil ha to former, en skriftlig del og en utøvende.

- Den skriftlige delen vil bestå av den obligatoriske kritiske refleksjonen som både vil bli gjort gjennomgående gjennom hele stipendiat-perioden og i en endelig versjon mot slutten. Jeg ønsker dessuten å lage en tilpasset versjon som får form av en lærebok om det orkestrale klaveret.
- Den utøvende delen er også todelt. Jeg vil gjøre egne opptak av konserter underveis som dokumentasjon. Dette vil bli gjort med en enkel opptaker som jeg selv vil ta ansvar for oppstilling av. I tillegg vil jeg i løpet av det femte semesteret gjøre et opptak i studio. Opptaket vil være av typisk kommersiell standard, på høyt internasjonalt nivå og bestå av en eller flere av Liszts *Symphonies de Beethoven*.

For øvrig kommer prosjektet til å ta ulike former:

- Veiledning. Det er sentralt for mitt prosjekt at både en pianist og en dirigent er representert blant veilederne. Jeg har sett meg ut to professorer internasjonalt jeg vil motta veiledning fra: Laszlo Simon, professor ved UdK i Berlin, ungarsk pianist som har spesialisert seg på Liszts klavermusikk og gjort anerkjente innspillinger av hans verker, og Désiré N´Kaoua, professor ved Ecole Normale de Musique de Paris. Jeg har tidligere studert med begge disse og kjenner derfor godt til deres relevans for prosjektet. Dessuten ønsker jeg veiledning rundt dirigering og orkesteret fra Rolf Gupta, kunstnerisk leder for Kristiansand symfoniorkester.
- Undervisning. Holde foredrag, mesterklasse og undervisning ved en eller flere institusjoner i Norge hvor klaverstudenter kan spille sitt repertoar og jeg kan undervise og reflektere åpent rundt min orkestrale tilnærming.
- Konserter. Jubileumskonsert i forbindelse med Liszts 200-årsjubileum i 2011. Samarbeid med instrumentalister om temakonserter: Schumann-program der jeg spiller et soloklaververk som eksempelvis utforsker mye obo- og klarinettelementer. Resten av programmet vil bestå av Schumanns kammermusikkverk for obo eller

klarinettt akkompagnert av klaver. Tilsvarende konserter med musikk av Beethoven og Schubert. Disse verkene kunne fremføres av studenter eller lærere ved Norges musikkhøgskole. Konsertene dokumenteres.

- Avslutningskonsert. Samarbeidskonsert med Musikkhøgskolens ”Chamber Orchestra In-Residence” Ensemble Allegria. En konsertfremføring av både Schuberts egen og Liszts versjon av *Wanderer-fantasien*. Alternativt en konsert der Ensemble Allegria spiller en av Beethoven symfonier i originalversjon og jeg spiller Liszts transkripsjon. Konserten dokumenteres.
- Samarbeid med komponister. Bestille orkesterarrangementer av de valgte klaververkene og samarbeide med representanter for faget ”instrumentering” ved NmH. Her kan nevnes at jeg har vært i kontakt med unge norske komponister som har uttrykt interesse for prosjektet og for en idé om å skape nye transkripsjoner av tidligromantiske verk.
- Samarbeid med dirigenter og dirigentstudenter. En fordypning i Beethovens symfonier. Innstudering av symfoniene i lys av Liszts transkripsjoner. Dirigentstudentene vil få verdifull øvelse ved å dirigere pianisten i disse verkene, mens pianisten kan få innsikt i deres tankemåte som orkesterledere. Disse prøvene vil være åpne for publikum og til stor interesse og relevans for klaverstudenter.

Om mine forutsetninger for å gjennomføre prosjektet

Det orkestrale klaveret er et kjent tema i klavermiljøet, men er hverken spesielt godt dokumentert eller utforsket. Da jeg var 13 år gammel spilte jeg *Troldtog* fra Edvard Griegs *Lyriske Stykker* på en mesterklasse med Einar Henning Smebye, professor ved Norges musikkhøgskole. Han forestilte seg passasjer i stykket spilt av bl.a. fiolin, obo og harpe. Siden da har det orkestrale klaveret vokst i meg og blitt sentralt i mitt kunstneriske uttrykk.

Det er viktig å understreke at de valgte verkene av Beethoven, Schubert og Schumann er verker som har vært en sentral del av mitt repertoar i over ti år. Derimot er Liszt-transkripsjonene nye for meg. En vurdering av mine forutsetninger for å gjennomføre prosjektet vil derfor innebære å spørre seg hvorvidt jeg har de klavertekniske ferdighetene som kreves for å spille denne særdeles utfordrende musikken. Jeg har i min karriere spilt mange verker av Liszt. Bl.a. hans *Sonate i h-moll* og *Dante-sonaten* hører hjemme blant noe av det mest krevende som er skrevet for klaver. Mine studier med Laszlo Simon i Berlin har i stor grad gitt meg den tekniske bakgrunnen som behøves for å mestre Liszts *Symphonies de Beethoven*.

Litteraturliste

- Beethoven, Ludvig van (Ed. Wallner), *Klaviersonaten*, G. Henle Verlag, München, 1980.
- Brendel, Alfred, *Musical thoughts and Afterthoughts*, Robson Books, London, 1976.
- Chissell, Joan, *Schumann Piano Music*, BBC Music Guides, London, 1972.
- Comini, Alessandra, *The changing Image of Beethoven*, Sunstone Press, Santa Fe, 2008.
- Dale, Kathleen, *Nineteenth-century piano music*, Da Capo Press, New York, 1972.
- Davidson, Michael, *The Classical Piano Sonata*, Kahn and Averill, London, 2004.
- Dubal, David, *The art of the piano*, Amadeus Press, Pompton Plains, 2004.
- Einstein, Alfred, *Musikkens historie*, Gyldendal, Oslo, 1962.
- Einstein, Alfred, *Schubert, a musical portrait*, New York, Oxford University Press, 1951
- Gerig, Reginald R. *Famous pianists & their technique*, Robert B. Luce, Inc., Washington – New York, 1974.
- Grout, D. J., Palisca, C. V., *A History of Western Music*, Norton and Co., New York, 1996.
- Hatten, Robert S., *Musical Meaning in Beethoven*, Indiana University Press, Bloomington, 2004.
- Herresthal, Harald, *Musikkens verden*, H. Aschehoug & Co., Oslo, 2007.
- Kirby, F. E., *A short history of Keyboard Music*, The Free Press, New York 1966.
- Kulak, Franz, *Beethoven's piano playing*, Da Capo Press, New York, 1973.
- Lahee, Henry C., *Famous Pianists of Today and Yesterday*, Boston, The Page Co., 1900.
- Liszt, Franz (Ed. Walker), *Symphonies de Beethoven*, Dover, New York, 2001.
- Mann, Thomas, *Doktor Faustus*, Gyldendal, Oslo, 2006.
- Matthews, Denis, *Beethoven*, J.M.Dent & Sons Ltd., London, 1985.
- McKay, Elizabeth Norman, *Franz Schubert A Biography*, Clarendon Press, Oxford, 1996.
- Mellers, Wilfrid, *Beethoven and the voice of God*, Travis & Emery, London, 2007.
- Neuhaus, Heinrich, *The art of piano playing*, Barrie and Jenkins Ltd, London, 1973.
- Payzant, Geoffrey, *Glenn Gould, Music and Mind*, Key Porter Books, Toronto, 1992.
- Porter, Ernest G., *Schubert's piano works*, Dennis Dobson books Ltd., London, 1980.
- Randel, Don Michael (Ed.), *The Harvard dictionary of music*, Harvard University Press, Massachusetts, 2003.
- Rosen, Charles, *The classical style*, Faber and Faber, New York, 2005.
- Rowland, David, *A History of Pianoforte Pedalling*, Cambridge University Press, New York, 1993.
- Schindler, Anton Felix, *Beethoven as I knew him*, Chapel Hill, N.C., The University of North Carolina Press, 1966.
- Schonberg, Harold C., *The Great Pianists from Mozart to the Present*, Simon and Schuster, New York, 1963.
- Schnabel, Artur, *My Life and Music*, ed. E. Crankshaw, 1961.
- Schubert, Franz, *Fantasie op. 15 "Wanderer"*, G. Henle Verlag, München, 1974.
- Schumann, Robert (Ed. Boetticher), *Carnaval op. 9*, G. Henle Verlag, München, 1977.
- Schumann, Robert, *Early letters of Robert Schumann originally published by his wife*, London, George Bell and Sons, 1888.
- Siepmann, Jeremy, *Piano*, Carlton Books Ltd., Glasgow, 1998.
- Stowell, Robin, *Performing Beethoven*, Cambridge University Press, 1994.
- Strunk, Oliver: *Source readings in Music History*, W.W.Norton & Co., New York, 1998.
- Sumner, W. L., *The Pianoforte*, Macdonald and Co., London, 1971.
- Walker, Alan, *Franz Liszt The Man and His Music*, Barrie & Jenkins, London, 1976.
- Wolff, Konrad., *The Teachings of Artur Schnabel*, Praeger Publishers, New York, Washington, 1972.

Fremdriftsplan

1 semester	Introduksjonskurs/andre kurs, Voksenåsen og Bergen. Arbeid med revidert prosjektbeskrivelse og budsjett. Revidere fremdriftsplan i samarbeid med veiledere. Anskaffelse av nødvendig materiale som litteratur, noter, opptaksutstyr og kontorrekvisita. Begynnende innstudering av repertoar.
2 semester	Kurs Voksenåsen og Bergen. Drøfte og skrive rapport om fremdriften i prosjektet. Kort studieopphold i Berlin med professor Laszlo Simon. Innstudering av repertoar og partiturstudier. Bestille orkestrering av klaververk. Arbeid med kritisk refleksjon og skriftlig dokumentasjon.
3 semester	Kurs Voksenåsen og Bergen. 200-års jubileumskonsert for Franz Liszt. Studieopphold i Paris med professor Désiré N´Kaoua, Samarbeid med dirigentstudenter; et studium av Beethovens symfonier. Foredrag og undervisning.
4 semester	Kurs Voksenåsen og Bergen. Drøfte og skrive rapport om fremdriften i prosjektet. Kort studieopphold i Berlin (Laszlo Simon). Kammermusikkonsserter(Beethoven, Schubert, Schumann) Foredrag og undervisning.
5 semester	Kurs Voksenåsen og Bergen. Avsluttende konsert med Ensemble Allegria. Innspilling i studio. Drøfte og skrive rapport om fremdriften i prosjektet.
6 semester	Skriftlig arbeid. Forberedelser for avslutning av prosjektet.

Minimumsbudsjett

2010-2011	Type	beskrivelse	antall	stykkepris	Total
	Reiseutgifter				
		Berlin veiledning	1	5000	5000
		Kristiansand veil.	2	2500	5000
	Innkjøp				
		Bøker, noter	20	400	8000
		Diverse utstyr			2000
	Dokumentasjon				
		bærbar opptaker	1	4000	4000
	Kurs				
		Bergen	4	2500	10000
	Sum 2010-2011				34000
2011-2012	Type	beskrivelse	antall	stykkepris	Total
	Reiseutgifter				
		Paris studieopphold	1	7000	7000
		Berlin veiledning	1	5000	5000
		Kristiansand veil.	2	2500	5000
	Innkjøp				
		Bøker, noter	5	400	2000
	Kurs				
		Bergen	2	2500	5000
	Sum 2011-2012				24000
2012-2013	Type	beskrivelse	antall	stykkepris	Total
	Reiseutgifter				
		Berlin veiledning	1	5000	5000
		Kristiansand veil.	2	2500	5000
	Dokumentasjon				
		Produsent pr. Time	24	1000	24000
		Masterutkjøring	1	2000	2000
	Sluttforestilling/konsert				
		Orkestermusikere	23	2000	46000
		Annonse Aftenposten	1	2000	2000
		Konsertannonser			5000
	Kurs				
		Bergen kurs	2	2500	5000
	Innkjøp				
		Bøker, noter	5	400	2000
	Sum 2012-2013				96000
	Totalsum 2010-2013				154000

Maksimumsbudsjett

2010-2011	Type	beskrivelse	antall	stykpris	Total
	Reiseutgifter				
		Berlin veiledning	1	5000	5000
		Kristiansand veil.	2	2500	5000
	Innkjøp				
		Bøker, noter	20	400	8000
		Diverse utstyr			2000
	Dokumentasjon				
		bærbar opptaker	1	4000	4000
		Bærbar PC	1	8000	8000
	Kurs				
		Bergen	4	2500	10000
	Sum 2010-2011				42000
2011-2012	Type	beskrivelse	antall	stykpris	Total
	Reiseutgifter				
		Paris studieopphold	1	7000	7000
		Berlin veiledning	1	5000	5000
		Kristiansand veil.	2	2500	5000
	Innkjøp				
		Bøker, noter	5	400	2000
	Annet				
		Verkbestilling	1	30000	30000
	Kurs				
		Bergen kurs	2	2500	5000
		Masterclass	1	10000	10000
	Sum 2011-2012				64000
2012-2013	Type	beskrivelse	antall	stykpris	Total
	Reiseutgifter				
		Berlin veiledning	1	3000	3000
		Kristiansand veil.	2	1500	3000
	Dokumentasjon				
		Produsent pr. Time	24	1000	24000
		Masterutkjøring	1	2000	2000
		Plateselskap utgivelse	1	200000	200000
	Sluttforestilling/konsert				
		Orkestermusikere	23	2000	46000
		Annonse Aftenposten	1	2000	2000
		Konsertannonser			5000
	Kurs				
		Bergen	2	2500	5000
	Innkjøp				
		Bøker, noter	5	400	2000
	Sum 2012-2013				292000
	Totalsum 2010-2013				398000